

Steltlopers in Groningen in november 1994

Verslag van een telling

Kees van Scharenburg & Jan van 't Hoff

Dat er langs de Waddenkust veel steltlopers pleisteren en doortrekken mag bekend worden verondersteld. Dat dit ook geldt voor het binnenland is minder bekend. In de jaren 70 bleek uit tellingen dat steltlopersoorten als Goudplevier, Regenwulp en Kemphaan sommige maanden massaal in het binnenland aanwezig waren.

Na eer. jarenlange stilte op het binnenlandse steltloperfront werden de laatste jaren in enkele provincies (o.a. Noord-Holland) de integrale steltloperstellingen in ere hersteld. In 1993 nam de Nederlandse Steltloper Werkgroep (NSWG) het initiatief tot een landelijke telling (Gerritsen 1994). Door een misverstand mislukte de telling in Groningen. Dat was jammer, omdat onze provincie toch bekend staat om de grote aantallen Kieviten, Goudplevieren en Wulpen die er in het najaar pleisteren (Van Eerden & Key 1978, Boekema *et al.* 1983, Van den Brink *et al.* 1992). In november 1994 werd deze landelijke telling herhaald en nu was ook Groningen van de partij. Dit artikel geeft een overzicht van de resultaten.

Werkwijze

Bij de telling lag het accent op Scholekster, Kievit, Goudplevier, Wulp en Kemphaan. De telling vond plaats rond het weekend van 12 en 13 november 1994 en beperkte zich tot de binnendijkse gebieden. Drie gebieden werden op 11 en één op 15 november geteld. In totaal werden 56 gebieden geteld met een gezamenlijke oppervlakte van 73.050 ha. Deze gebieden lagen, gezien de voorkeur van de soorten, voornamelijk in het open cultuurland en de Lauwersmeer. De verdeling van de getelde oppervlakte over grondsoort en bodemgebruik staat in tabel 1. Daarin is ook aangegeven welk percentage van de diverse bodemgebruikstypen is geteld: de graslanden zijn vrij volledig geteld, dat is voor ongeveer een kwart van de bouwlandgebieden het geval.

De telling werd uitgevoerd door 48 tellers die tussen een uur na zonsopgang en een uur voor zonsondergang het door hen getelde gebied afspeurden op de genoemde soorten. Zij noteerden door middel van een volgnummer op een kaart de plaats waar de betreffende soorten voorkwamen en indien van toepassing de vliegrichting. Op een formulier werden per

volgnummer soort, aantal, tijdstip, biotoopkeuze (grasland of bouwland), gedrag (aan de grond, vliegend) en eventuele bijzonderheden vermeld.

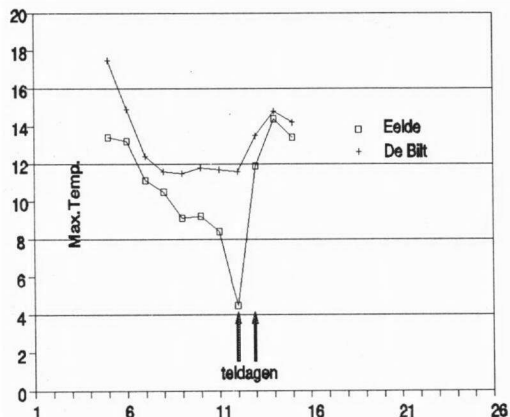
Tabel 1. Oppervlakte geteld gebied.

Grondgebruik	Oppervlakte geteld in ha	% van het totaal
Grasland Veen	8.900	97
Grasland Klei	25.250	89
Bouwland Klei	17.450	21
Bouwland Zand	18.850	29
Lauwersmeer	2.600	100
Totaal	73.050	

Weersomstandigheden

November 1994 is in de boeken gekomen als de warmste novembermaand in 300 jaar (KNMI 1994). Ook in het noorden begon de maand warm, maar de week voorafgaande aan de telling begonnen de temperaturen in Noord-Nederland te dalen, wat resulteerde in een guur telweekend. In de rest van het land bleef het warm voor de tijd van het jaar, wat blijkt uit figuur 1, waarin het maximum-temperatuurverloop is weergegeven. Op 12 november was het bewolkt en woei er een stevige zuidoostenwind bij een temperatuur van ongeveer 3°C. Ook op

13 november was het bewolkt, maar nu bij een matige zuidwestenwind. Er waren perioden met motregen waardoor het zicht minder goed was. De temperatuur lag aanzienlijk hoger.

Figuur 1. Maximum temperatuurverloop in Eelde en De Bilt in november 1994.

Resultaten

Getelde aantallen

In tabel 2 staan de getelde aantallen met een onderverdeling naar wat op grasland, bouwland en overvliegend is gezien. Tevens is het totaal voor gras- en bouwland vermeld.

Tabel 2. Getelde aantallen steltlopers per bodemgebruikstype.

Soort	Grasland	Bouwland	Vliegend	Totaal
gras/bouw				
Kievit	26.142	2.038	1.861	28.180
Goudplevier	15.317	1.193	210	16.510
Wulp	646	32	22	678
Kemphaan	355	16	0	371
Oeverloper	1	0	0	1
Tureluur	1	0	0	1
Scholekster	2	0	0	2
Grutto	1	0	0	1

Kievit en Goudplevier zijn veruit het talrijkst, zowel aan de grond als overvliegend. Er lijkt een uitgesproken voorkeur voor grasland te zijn. Van Kievit, Goudplevier, Wulp en Kemp-

haan is 90 tot 95% op grasland geteld, terwijl maar 49% van de getelde oppervlakte uit grasland bestond. De lage aantallen van de Wulp hangen mogelijk samen met het feit dat het tijdens de teldagen midden op de dag laag water was.

In het verdere verhaal wordt nader ingegaan op de beide talrijkste soorten: Kievit en Goudplevier.

Voorkeuren en verspreiding van Kievit en Goudplevier

In tabel 3 staan de dichtheden per 100 ha, uitgesplitst naar grondsoort, agrarisch bodemgebruik en de combinatie van beiden. Bij de zandgronden zijn ook de kleiige en venige overgangen aan de randen van deze gebieden betrokken. Tot grasland zijn de telgebieden gerekend met minder dan 25% bouwland, tot bouwland de gebieden met minder dan 25% grasland en tot gemengd, de telgebieden waar meer dan 25% gras- en bouwland te vinden is.

Tabel 3. Dichtheid per 100 ha van Kievit en Goudplevier per grondsoort en bodemgebruikstype. n = aantal telgebieden; -/ = combinatie komt niet voor.

	Klei	Veen	Zand/ overgang	Totaal
Akker				
Kievit	n=10 18,5	n=0 -/	n=7 8,3	n=17 14,3
Goudplevier	10,3	-/	2,2	7,0
Gras				
Kievit	n=18 51,2	n=15 55,6	n=0 -/	n=33 53,2
Goudplevier	30,7	34,9	-/	32,6
Gemengd				
Kievit	n=1 24,5	n=0 -/	n=5 65,2	n=6 58,4
Goudplevier	15,0	-/	17,6	17,2
Totaal				
Kievit	n=29 39,0	n=15 55,6	n=12 32,0	
Goudplevier	23,1	34,9	8,6	

Uit de tabel blijkt dat de Kievit wat de grondsoort betreft de hoogste dichtheden op veen behaalt, terwijl deze op klei en zandige bodems lager liggen en niet veel uiteenlopen. De Goudplevier komt het talrijkst voor op veen, in iets mindere mate op klei en veel minder op zand.

Qua bodemgebruik is de Kievit vooral in gemengde en graslandgebieden te vinden en veel minder op akkers. Hetzelfde geldt voor de Goudplevier.

Wanneer naar de combinaties van grondsoort en bodemgebruik gekeken wordt, blijkt de Kievit de hoogste dichtheden te behalen op zandgronden met een gemengd grondgebruik en grasland op klei en veen. De Goudplevier heeft de hoogste dichtheden op veen- en kleigraslanden en in wat minder mate op klei- en zandgronden met een gemengd bodemgebruik. De Kievit is overal talrijker dan de Goudplevier.

Ook op deze wijze komt de voorkeur voor grasland weer naar voren, maar bij de Kievit verrassenderwijs ook voor gebieden met een gemengd agrarisch bodemgebruik. Echter binnen deze gebieden is 91% van de Kieviten op grasland geteld, terwijl de oppervlakte bouwland vele malen groter is, zodat ook hier een voorkeur voor grasland naar voren komt. Hetzelfde geldt voor de Goudplevier.

Ook binnen de akkergebieden op klei en zand zijn meer Kieviten op de relatief weinig voorkomende graslandpercelen gezien (respectievelijk 74 en 88%) dan op de akkers. Dat is ook zo voor de Goudplevier in akkergebieden op zand (89%), maar niet voor akkers op klei (41%). Toch is er ook hier een voorkeur voor grasland, omdat de oppervlakte grasland binnen de akkergebieden veel minder is dan 40%.

Tabel 4. "Top-5"-gebieden Kievit en Goudplevier.

Regio	Kievit	Regio	Goudplevier
	Dichtheid		Dichtheid
Reitdiepdal	117,5	Lauwersmeer	103,1
Lauwersmeer	105,1	Centrale kleiweide	52,6
Hoogkerk	103,7	Reitdiepdal	47,2
ZWK	59,7	ZWK	35,0
Duurswold	52,9	Oldambt	17,2

Uit de bovengenoemde voorkeuren kan al worden afgeleid in welke delen van de provincie de meeste Kieviten en Goudplevieren gezien zijn. In tabel 4 staan de "top-5"-gebieden met bijbehorende dichtheid per 100 ha. Beide soorten behalen hoge dichtheden in de

Lauwersmeer, het Reitdiepdal, de ten westen en noorden van de stad Groningen gelegen kleiweidegebieden en delen van het Zuidelijk Westerkwartier. De Kievit komt ook in het Duurswold met hoge dichtheden voor, met name in de overgangsgebieden van zand naar klei. De Goudplevier behaalt relatief hoge dichtheden in nabij de kust gelegen delen van het Oldambt.

Hoeveel Kieviten en Goudplevieren zaten er in Groningen?

Omdat Groningen maar ten dele geteld is, zijn de mogelijk aanwezige aantallen geschat op basis van een extrapolatie per regio. Het zal duidelijk zijn dat de extrapolatie voornamelijk op de akkergebieden betrekking heeft. De resultaten staan in tabel 5.

Afgaande op de extrapolatie zouden er ongeveer 37.500 Kieviten aanwezig geweest zijn. Het aantal Goudplevieren bedraagt ongeveer 23.000.

Tabel 5. Geschatte aantallen op basis van extrapolatie.

Soort	Agrarisch gebied	Lauwersmeer	Totaal
Kievit	34.702	2732	37.434
Goudplevier	20.455	2680	23.135

Vergelijking met de rest van Nederland

Door allerlei oorzaken is de landelijke telling niet geheel gelukt (Tanger 1995). Van de wel getelde provincies zijn in Noord-Holland (152.114), Gelderland (120.123) en Zuid-Holland (53.595) de meeste Kieviten gezien. Het aantal in Groningen komt ongeveer overeen met dat in Overijssel (33.858). De meeste Goudplevieren zijn geteld in Noord- (36.762) en Zuid-Holland (25.740), met Groningen als goede derde.

Discussie en conclusies

Door de telomstandigheden, de omvang van de telgebieden, en mogelijk de telmethodiek (deels met auto's) kunnen met name groepen Goudplevieren gemist zijn. Dit zal eerder op de bouwlanden dan op de graslanden het geval

zijn geweest (zie bijv. Jukema 1979). Het aantal Goudplevieren op akkers kan dus hoger geweest zijn dan is opgegeven. Een mogelijke ondertelling aldaar kan ook repercussies hebben voor de vermelde voorkeuren en het verspreidingsbeeld. De voorkeur voor grasland lijkt echter evident. Deze komt ook overeen met wat uit de literatuur bekend is (Van Eerden *et al.* 1979, Cramp 1983, Barnard & Thompson 1985, Voslamber 1989). De reden voor deze voorkeur ligt waarschijnlijk in het voedselaanbod, dat met name op permanente, wat reliëfrijke kleigraslanden hoog is (Van Eerden *et al.* 1979).

Ook de gevonden verspreiding en gebiedsvoorkeuren (Reitdiepdal, kleiweidegebieden, Lauwersmeer) komen overeen met wat bekend is (Boekema *et al.* 1983, Meeuwssen & Van Scharenburg 1988, Van den Brink *et al.* 1992).

De aantallen zijn in vergelijking met eerdere tellingen en schattingen aanzienlijk lager. Boekema *et al.* (1983) schatten het novemberaantal voor de Kievit tussen 150.000 en 200.000 en Van den Brink *et al.* (1992) op 250.000. Daar steken de nu geschatte 37.000 wat schamel tegen af.

Het aantal Goudplevieren lag in de tweede helft van de jaren 70 tussen 64.700 en 86.200 (Boekema *et al.* 1983), terwijl Van den Brink *et al.* (1992) tot een schatting van maximaal 130.000 komen voor november.

Omdat vroeger van ongeveer dezelfde telmethode gebruik is gemaakt, hebben de verschillen waarschijnlijk geen methodische oorzaak. Wel lag het telweekend vergeleken met de vroegere tellingen twee weken eerder. Bovendien was het een warm jaar. Mogelijk droeg dit ertoe bij dat

de Goudplevieren hun top nog niet bereikt hadden (zie ook Tanger 1995).

Veel tellers gaven aan dat de week voorafgaande aan de telling de aantallen Kieviten en Goudplevieren aanzienlijk hoger waren. Als dat zo is, moet er, mogelijk onder invloed van de temperatuurdaling in Noord-Nederland wegtrek hebben plaatsgevonden en kunnen de op 12 november overvliegende Kieviten (1446 ex. tegen 230 ex. op 13 november) daar het staartje van geweest zijn.

Uit een nadere analyse van het maximum temperatuurverloop van de teldagen en de vijf-dagenperiode daaraan voorafgaand voor de jaren 1976-1979 en 1994, blijkt dat deze periode in 1994 afwijkt van die van voorafgaande tellingen. In de andere teljaren was het temperatuurverloop in het noorden (Eelde) en de rest van het land (De Bilt) synchroon (1977-1979), of nam de temperatuur in het noorden toe, terwijl die elders afnam (1976). Alleen in 1994 nam de temperatuur in noorden sterk af, terwijl die in de rest van het land hoog bleef. De weersomstandigheden kunnen dus van invloed zijn geweest op de aantallen. Dit roept wel de vraag op waarom de vogels zijn weggetrokken. Vergeleken met de zeventiger jaren bleef het ook in het noorden relatief warm. En als het

Rustende Kieviten.

Hans Hut

om de relatieve verschillen gaat doemt de vraag op hoe uit het noorden wegtrekkende vogels "weten" dat er elders in het land betere omstandigheden zouden zijn?

In Noord-Holland worden de laatste jaren minder Goudplevieren geteld dan voorheen het geval was (Tanger 1995), wat kan duiden op een neergaande trend. Of hiervan ook in Groningen sprake is kan op grond van deze ene telling niet gezegd worden.

Dit alles leidt tot de volgende conclusies:

- op 12 en 13 november 1994 waren er in Groningen ongeveer 37.500 Kieviten en 23.000 Goudplevieren aanwezig;
- Kievit en Goudplevier hadden een uitgesproken voorkeur voor grasland;
- het verspreidingsbeeld komt overeen met wat bekend is: grote aantallen in de Lauwersmeer, het Reitdiepdal, het centrale kleiweidegebied en delen van ZWK, Oldambt en Duurswold;
- de aantallen lagen aanzienlijk lager dan in de jaren 70;
- op basis van deze ene telling en de bijzondere omstandigheden waaronder deze plaatsvond kan geen uitspraak worden gedaan over een trendmatige aantalsverandering.

Inzicht in langjarige aantalsveranderingen en eventuele oorzaken daarvan kan alleen verkregen worden door dit type tellingen over een periode van meer jaren uit te voeren. En dat is precies wat we de komende jaren willen gaan doen.

Dankwoord

Dit soort tellingen kan niet worden uitgevoerd zonder een groot aantal enthousiaste vogelaars en hen komt dan ook eigenlijk de eer toe:

Frits Alma, Jan Beekman, Ina van de Belt, Andries Berghuis, Kees van Berkel, Harrie Blijleven, Dirk Blok, Peter de Boer, Sjoerd Boonstra, Fred Bosman, André Boven, Henk van den Brink, Gerard Bulthuis, Pier Cnossen,

Klaas van Dijk, Johan Dirks, Peter en Caroline Elfferich, Ron Fijn, Jan Glas, Rijk den Held jr., Fred Helmig, Jan van 't Hoff, Familie Hut, Roland Jalving, Marnix Jonker, Alco van Klinken, Ben Koks, Elmer en Timo Koole, Truus Meinema, Ernst Oosterveld, Bart-Jan Prak, Jan-Allex de Roos, Willem de Ruiters, Kees van Scharenburg, Jack Smit, Pieter Tepper, Lex Tervelde, Johannes Tonckens, Hilde van der Veen, Meinte van de Velde, Johan Vochtelo, Niels van der Werff, Ludolf Wieringa, Marjolein Wiertsema, Peter van Wijngaarden, Wim Woudman.

Literatuur

- Barnard CJ & DBA Thompson. 1985. Gulls and Plovers. The Ecology and Behaviour of mixed-species Feeding Groups. London.
- Boekema EJ, P Glas & JB Hulscher. 1983. Vogels van de provincie Groningen. Groningen.
- van den Brink H, J Furda, J van Klinken & K van Scharenburg. 1992. Vogelatlas van Groningen. Groningen.
- Cramp S 1983. Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. Vol III. Waders to Gulls. Oxford.
- van Eerden M & P Key. 1978. Resultaten van twee Goudpleviersellingen (Pluvialis apricaria) in Nederland in november 1976 en april 1977. Watervogels 3: 182-191.
- van Eerden M, P Key & D Tanger. 1979. De goudpleviersellingen in november 1978 en de binnenlandtellingen van steltlopers in het algemeen. Watervogels 4: 226-231.
- Gerritsen GJ 1994. Aantallen steltlopers in het Nederlandse binnenland in november 1993. Het Vogeljaar 42: 168-171.
- Jukema J 1979. Kanttekeningen bij de goudpleviersellingen. Watervogels 4: 223-225.
- Meeuwssen H & K van Scharenburg. 1988. Vogelconcentraties in Groningen. Groningen.
- Tanger D 1995. Steltloperstelling in Nederland in november 1994. NSWG-Nieuws 3 (1/2): 2-4.
- Voslamber B 1989. Steltlopers en meeuwen in het Oldambt. PPD-rapport, Groningen.
- Weerrapporten KNMI 1976, 1977, 1978, 1979, 1994.